

ارائه مدل دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور

علی رئیس پور^۱

استادیار، گروه مدیریت دولتی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران aliraesi106@gmail.com

علی پناهی نیا

کارشناسی ارشد، گروه مدیریت دولتی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران ali.panahi5464@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۳

چکیده

هدف تحقیق حاضر ارائه مدل دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور میباشد. با توجه اینکه هدف پژوهش حاضر مطالعه عمیق مولفه‌های موثر در دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور است، طرح آن از طرح‌های ترکیبی است و روش آن، با توجه به اینکه از قبل الگویی وجود نداشته و پژوهشگر درصدد کشف این الگو بوده است، از مدل‌های ترکیبی اکتشافی متوالی (کیفی - کمی) است و چون در پی ساخت ابزاری برای مولفه‌های موثر در دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور بر اساس داده‌های بخش کیفی است، از نوع اکتشافی متوالی - ابزار سازی است. جامعه آماری این تحقیق متشکل از ۱۶ نفر از نخبگان و مدیران صنعت نفت و گاز و پتروشیمی می‌باشد. همچنین جهت جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز این پژوهش، از شیوه‌ها و ابزارهای مختلفی استفاده شده است. در مرحله اول برای مولفه‌های موثر در دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور، مصاحبه نیمه ساختارمند استفاده شد و در مرحله دوم از متغیرهای کلامی برای تبیین و اندازه‌گیری متغیرها با استفاده از روش فازی استفاده شده است. بدین معنی که از روش دلفی فازی برای جمع‌آوری نظرات خبرگان مدل مولفه‌های موثر در دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور استفاده شده است. پس از جمع‌آوری نظرات، هر یک از شاخص‌هایی که به تأیید متخصصان رسید، در پرسشنامه مقایسات دو به دو قرار گرفت و مجدداً نظر متخصصان در مورد اثرگذاری مولفه‌های موثر در دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور جمع‌آوری گردید. سپس با استفاده از روش مدل‌سازی خاکستری، مدلی نهایی اثرگذاری شاخص‌ها با استناد به نظرات جمع‌آوری شده طراحی گردید. امتیاز نهایی مولفه‌های دیپلماسی بر حسب رتبه رابطه خاکستری تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران با امتیاز ۲,۶۸۱۰۹۵ و گسترش پایداری ۱,۳۵۷۶۸۳ می‌باشد.

طبقه‌بندی JEL: L۷۲, L۹۵, L۳۳, D۰۴

^۱ نویسنده مسئول

۱- مقدمه

دیپلماسی اقتصادی، پدیده‌ای پویا و در حال دگرگونی است و درجه پویایی آن باید با در نظر گرفتن هماهنگی همه حلقه‌های تأثیرگذار داخلی، منطقه‌ای و جهانی و در وضعیت‌های عادی و غیر عادی ارزیابی شود. دیپلماسی اقتصادی نوعی «دیپلماسی» است که برای دستیابی به آن از طیف کاملی از ابزارهای اقتصادی یک کشور استفاده می‌شود. دامنه دیپلماسی اقتصادی می‌تواند همه موارد اصلی اقتصادی بین‌المللی و حتی منافع ملی را در بر بگیرد. فعالیت‌های یک کشور شامل تصمیمات سیاستی طراحی شده برای تأثیر بر صادرات، واردات، سرمایه‌گذاری‌ها، وام، کمک، توافق‌نامه تجارت آزاد و غیره باشد (پاندی^۱، ۲۰۲۱). دیپلماسی اقتصادی موضوعی است که در دو دهه اخیر دستخوش تغییرات عمیقی شده است. یکی از گام‌های موثر در اصلاح نظام حکمرانی فعلی صنعت نفت و گاز، اصلاح نظام تنظیم‌گری در این صنعت است. این تنظیم‌گیری شامل انواع مداخلات دولت به منظور ایجاد تحولاتی از جمله در فضای کسب و کار و افزایش سرمایه‌گذاری بلندمدت، توسعه زنجیره ارزش صنعت نفت، رشد و توانمندی شرکت‌های نفتی از طریق قراردادهای نفتی، مجوزها، مالیتهای، تعرفه‌ها، مشوق‌ها، جرائم و دسترسی کافی و پیوسته به اطلاعات فنی و اقتصادی است (حاجی میرزایی و دیگران، ۱۴۰۲).

در طراحی مدل دیپلماسی اقتصادی باید واقعیت‌های محیط داخلی و صحنه سیاست خارجی را در نظر داشت و به نکاتی چند توجه نمود: نخست اینکه، طراحی دیپلماسی اقتصادی در شرایط عادی با شرایط امنیتی‌شده متفاوت است و راهبردهای خاص خود را می‌طلبد، دوم اینکه، دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت و گاز و پتروشیمی جدا از کلیت دیپلماسی کشور نیست، سوم اینکه در طراحی دیپلماسی اقتصادی بخش صنعت نفت و گاز و پتروشیمی باید به همه حلقه‌های تأثیرگذار داخلی و خارجی توجه کرد، چهارم اینکه، ایران سرنوشت منحصربه‌فردی دارد، یعنی اینکه در منطقه‌ای واقع شده است که دخالت قدرت‌های خارجی مانع پویایی طبیعی این منطقه شده است، پنجم اینکه، دنیای امروز، جهانی اجتماعی و بین‌ذهنی است و دولت‌ها بر اساس تعریفی که از خود دارند یا تصویری که دیگران از آن‌ها می‌سازند، شناخته

---

1. Pandey

می‌شوند. در این راستا، امنیتی‌نمایی، یکی از راهبردهایی است که علیه ایران استفاده می‌شود، در فضای امنیتی‌نمایی، تعامل و ارتباط معمولی کشورها به‌ویژه در حوزه تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی پرهزینه می‌شود، از مناسب‌ترین راه‌حل‌ها، روشنگری و اقناع مردم جهان است. دومین مؤلفه کلیدی تأثیرگذار، امنیت اقتصادی به معنای توجه هم‌زمان به کارایی و آسیب‌پذیری و البته تلاش برای کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی کشور و افزایش کارایی و اثربخشی در عرصه‌های ملی و رقابت‌های جهانی است، مبحث بعدی، قدرت و کارایی اقتصادی با تمرکز بر تقویت بخش غیردولتی و خصوصی و افزایش توان رقابت‌مندی آن‌ها در رقابت‌های جهانی و در نهایت تأکید بر تاب‌آوری و بازدارندگی در مقابل تهدیدات اقتصادی به‌عنوان یک راهبرد کلان است، در این راهبرد، تنوع‌بخشی به تجارت خارجی و توسعه مناسبات اقتصادی پایدار با دیگر کشورها از جمله همسایگان و قدرت‌های نوظهور اقتصادی مورد تأکید است. (خدادی، ۱۳۹۵). دیپلماسی اقتصادی امروزه در فرآیند جهانی شدن و مناسبات جدید اقتصادی و تجاری بین کشورها دارا نقش پر رنگی می‌باشد. در دو اخیر دامنه پوشش و ماهیت دیپلماسی بازرگانی به واسطه تغییر اولویت‌های دولتی، پیشرفت در فناوری و توسعه نظام تجاری، تغییر دامنه پوشش به ویژه با رویکرد فعال دولت‌ها و دیپلمات‌های بازرگانی در جذب الکترونیکی، شیوه‌های دیپلماسی بازرگانی و ارزش افزوده ناشی از فعالیت‌های ثانویه آنها و... دچار تحول شده است (کمری، ۱۳۹۲). دیپلماسی اقتصادی اساساً مقوله‌ای است که از یک سو نیازمند فضای همکاری‌های سیاسی، اقتصادی، امنیتی، فرهنگی با سایر طرف‌های تجاری و از سوی دیگر مستلزم آمادگی طرف‌های تجاری برای قبول تعهدات و الزمات خاص مربوط به آن است. در دیپلماسی اقتصادی، کشورها با توجه به توانایی هوا و منافع ملی اقتصادی خود می‌کوشند تا در قالب استراتژی‌های خاص (مثل جایگزینی واردات یا توسعه صادرات) به تعقیب اهداف خاص و عملیاتی (مانند توسعه صادرات یا جو سرمایه‌گذاری خارجی) با استفاده از ابزارهای خاصی (نظیر ابزار هوای تعرفه‌ای و ریور تعرفه‌ای) بپردازد (بیردیگو، ۲۰۱۶). ریو (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان دیپلماسی تجاری در عمل: تجارب مدیران و نمایندگان تجارت بین‌المللی به این نتیجه رسید که ایجاد شبکه‌های کسب و کار و تجربه دیپلماسی تاثیر مثبتی بر کیفیت

1. Briguglio
2. Ruël

دیپلماسی تجاری هند داشته است کلین کبی^۱ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان رویکرد دیپلماسی اقتصادی برای کشورهای کوچک به این نتیجه رسید که کمبود منابع مالی، تصمیمات نادرست و هماهنگی نا کافی از ضعف‌های دیپلماسی تجاری در دانمارک بود. احمدی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان الگوی راهبرد دیپلماسی تجاری ج.ا.ایران با توجه به جنگ اقتصادی (تحریم اقتصادی)، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و تجارت به این نتیجه رسید که انتشار سند دیپلماسی تجاری، مشارکت بخش خصوصی، اصلاح ساختار نهادی، حذف خود تحریمی، تربیت دیپلمات‌های تجاری، مدیریت بخش واردات، حمایت از کسب و کارهای داخلی، اولویت دهی به کشورهای همسایه، اتصال به زنجیره ارزش جهانی، پرهیز از خام فروشی به عنوان ده راهبرد کلی معرفی کرد. رستمی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان مضامین و چالش‌های نقش راهبردی دیپلماسی اقتصادی در توسعه تجارت خارجی به این نتیجه رسید که ضعف نظام ساختاری در بستر جذب و انتقال ظرفیت‌ها و فصت‌های اقتصادی، عدم تعادل کارکردهای اقتصادی در پیشبرد توسعه تجارت خارجی در بازارهای بین‌المللی و تخریب زنجیره ارزش در استفاده از ظرفیت‌های داخلی و افزایش فعالیت‌های غیر مولد را شناسایی کرد. واقعیت آن است که جهانی شدن باعث مرزدایی از بسیاری روندهای سیاسی-اقتصادی و فرهنگی شده است. ژئواکونومی درکنار ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی جایگاه و اهمیت مؤلفه‌ی اقتصاد را ارتقا بخشیده است. در این راستا سطح توسعه‌یافتگی و توسعه نیافتگی کشورها رابطه‌ی درهم‌تنیده‌ای با جهت‌گیری کلان سیاست خارجی آن‌ها پیدا کرده است. در نتیجه‌ی این تحول، ادعاهای سرزمینی دیپلمات‌های سنتی و کارویژه‌های آن‌ها به چالش گرفته شده است. به‌دلیل پیچیدگی روابط و سازمان اقتصادی ناشی از جهانی شدن، امروزه درکنار وزارت خارجه، بازیگران فراملی و فراملی دیگری نیز در حوزه‌ی کاری دیپلمات‌ها وارد شده‌اند. شکل‌گیری دیپلماسی اقتصادی و دیپلمات‌های اقتصادی یکی از نمودهای تحول و پیچیدگی ساختار جدید است (اسکلوت^۲، ۲۰۲۰). در واقع دیپلماسی اقتصادی ابزار نوین، کارآمد و قدرتمند کنش در نظام اقتصاد جهانی به‌شمار می‌رود که در مقابل دیپلماسی سنتی قرار می‌گیرد. اساساً شکل‌گیری دیپلماسی اقتصادی را می‌توان پاسخی به کاستی‌ها و محدودیت‌های دیپلماسی سنتی در تحقق اهداف و منافع دولت‌ها در

1. Klinkby
2. Scholte

ساختار نوین اقتصاد جهانی تلقی نمود. پشتوانه‌ی تئوریک مفهوم دیپلماسی اقتصادی حکایت از آن دارد که اولاً اقتصاد بر سیاست تقدم دارد. دوم این‌که دستیابی به قدرت‌مندی و توسعه‌ی اقتصادی در گرو روی‌کرد برون‌گرا و در تعامل با اقتصاد جهانی است. طبیعتاً مفهوم دیپلماسی اقتصادی بیشتر دغدغه و رویکرد کشورهای را دربرمی‌گیرد که می‌خواهند در چارچوب راهبرد دوم و در تعامل با نظام اقتصادی جهانی و بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و روندهای فراملی در کنار امکانات و منابع ملی به اهداف توسعه‌ای خود دست یابند. در این چشم‌انداز دغدغه‌ی ساختار تولید داخلی، ظرفیت‌سازی برای بازارهای جهانی است و در این‌جاست که دیپلماسی با نگاه و صبغه‌ی اقتصادی معنا و مفهوم پیدا می‌کند. تقدم و اولویت قدرت نرم، پیشرفت اقتصادی و انسجام فرهنگی در قیاس با مسائل سیاسی- نظامی و سخت به مثابه‌ی گفتمان حاکم بر اقتصاد سیاسی جهانی، دیپلماسی سنتی را ناکارآمد و توجه به ابعاد نوین قدرت و دیپلماسی را ضروری ساخته است. به هر اندازه که دستگاه تصمیم‌گیری سیاست خارجی یک کشور خود را برای بازیگری در عرصه‌ی قدرت نرم و رقابت اقتصادی آماده کند، به‌همان اندازه از دیپلماسی سنتی و نگاه کلاسیک به قدرت و سیاست فاصله می‌گیرد (نای^۱، ۲۰۱۷). تعامل با ساختارهای جهانی تجارت، تولید، سرمایه و تکنولوژی، توان تعیین دستورکار نهادها و رژیم‌های بین‌المللی و در پیش‌گرفتن دیپلماسی نوین از مؤلفه‌های تعیین‌کننده‌ی قدرت کشورها در حوزه‌ی نرم‌افزاری اقتصاد سیاسی جهانی محسوب می‌شود. دیپلماسی اقتصادی به آن بخش از فعالیت‌های اقتصادی در روابط خارجی یک دولت اطلاق می‌شود که بر شناسایی و ایجاد فرصت‌های اقتصادی بویژه در حوزه‌ی به‌کارگیری فرصت‌ها و مزیت‌های جهانی و کسب سهمی در بازارهای صادراتی برای تولید داخلی تأکید دارد. اهداف دیپلماسی اقتصادی را از این منظر می‌توان به این شرح برشمرد: باعث جذب سرمایه‌گذاری‌های مستقیم و غیرمستقیم خارجی و باعث محافظت از اقتصاد ملی در مقابل چالش‌های اقتصاد جهانی می‌شود. در کل در ساختار نوین اقتصاد جهانی، دغدغه‌ی وزارت خارجه و دستگاه دیپلماسی کشورها بهره‌مندی از فن دیپلماسی برای جذب سرمایه، انتقال فناوری‌های جدید و ارزش‌افزا به داخل کشور، بازاریابی برای صدور کالا و خدمات ملی و گسترش

1. Nye

تجارت خارجی در راستای حفظ منافع کشور است. از این‌رو برخلاف دوران جنگ سرد ظرفیت سازمانی و نهادی وزارت خارجه امروز اغلب برای مواجهه با پیچیدگی فضای جهانی‌شدن و تعامل با بازیگران دولتی، غیردولتی و نهادهای رقیب حکومتی در جهت پیش‌برد اهداف اقتصادی به‌کار گرفته می‌شود (واعظی و موسوی شفاپی، ۱۳۸۸). اسناد بالادستی کشور نظیر سند چشم‌انداز ۲۰ ساله، سند راهبردی وزارت نفت و رهنمودهای رهبر معظم انقلاب اسلامی دغدغه و گفتمان حاکم بر ساختار اقتصاد سیاسی کشور را ترسیم نموده است. واقعیت آن است که نام‌گذاری سال جاری توسط رهبری اهمیت توسعه‌ی اقتصادی و تقویت زیرساخت‌های تولید را برای مواجهه با تهدیدات نرم و ارتقای جایگاه کشور در نظام بین‌الملل نشان می‌دهد. بخشی از بیانات ایشان در ابتدای سال جاری بدین شرح است:

همان طوری که اول سال گذشته اعلام شد، سال ۹۰، سال جهاد اقتصادی بود. اگرچه هوش‌مندان و آگاهان می‌دانستند که این نام و این جهت‌گیری و شعار برای سال ۹۰ یک امر لازم است، اما بعد تلاش‌های دشمنان در این سال نیز، همین را اثبات کرد و نشان داد. دشمنان ما از اوائل سال، حرکت خصمانه‌ی خودشان را در عرصه‌ی اقتصادی نسبت به ملت ایران آغاز کردند. اما ملت ایران، مسئولین، آحاد مردم، دستگاه‌های مختلف، با تدبیرهای هوش‌مندان‌ه‌ای توانستند با این تحریم‌ها مقابله کنند و مواجهه‌ی آن‌ها تا حدود زیادی توانست اثر این تحریم‌ها را خنثی کند و حربه‌ی دشمن را کند کند... به تشخیص من، بر طبق گزارش‌ها و مشاوره با افراد مطلع و آگاه، به این نتیجه می‌رسیم که عرصه‌ی چالش مهم در سال جاری نیز، عرصه‌ی اقتصادی است. جهاد اقتصادی چیزی نیست که تمام شدنی باشد. مجاهدت اقتصادی، حضور جهادگونه در عرصه‌های اقتصادی، برای ملت ایران یک ضرورت است. من امسال تقسیم می‌کنم مسائل مربوط به جهاد اقتصادی را. یک بخش مهم از مسائل اقتصادی برمی‌گردد به مسئله‌ی تولید داخلی. اگر به توفیق الهی و با اراده و عزم راسخ ملت و با تلاش مسئولان، ما بتوانیم مسئله‌ی تولید داخلی را، آن‌چنان که شایسته‌ی آن است، رونق ببخشیم و پیش ببریم، بدون تردید بخش عمده‌ای از تلاش‌های دشمن ناکام خواهد ماند. پس بخش مهمی از جهاد اقتصادی، مسئله‌ی تولید ملی است. اگر ملت ایران با همت خود، با عزم خود، با آگاهی و هوش‌مندی خود، با همراهی و کمک مسئولان، با

برنامه‌ریزی درست بتواند مشکل تولید داخلی را حل کند و در این میدان پیش برود، بدون تردید بر چالش‌هایی که دشمن آن را فراهم کرده است، غلبه‌ی کامل و جدی پیدا خواهد کرد. بنابراین مسئله‌ی تولید ملی، مسئله‌ی مهمی است. اگر ما توانستیم تولید داخلی را رونق ببخشیم، مسئله‌ی تورم حل خواهد شد؛ مسئله‌ی اشتغال حل خواهد شد، اقتصاد داخلی به معنای حقیقی کلمه استحکام پیدا خواهد کرد. این‌جاست که دشمن با مشاهده این وضعیت، مأیوس و ناامید خواهد شد. وقتی دشمن مأیوس شد، تلاش دشمن، توطئه‌ی دشمن، کید دشمن هم تمام خواهد شد (وبسایت نشر آثار آیت الله خامنه‌ای، ۱۴۰۰).

در جهانی که امنیت ملی کشورها با تأمین انرژی گره خورده است، حفظ و پاسداری از این موقعیت ویژه برای ایران اهمیتی استراتژیک دارد. داشتن نقش اساسی در تأمین انرژی جهان که ضامن درآمدهای کافی برای توسعه کشور باشد، امنیت ملی کشور را نیز تضمین خواهد کرد. جهت‌گیری دیپلماسی اقتصادی ایران می‌تواند کسب سهم هر چه بیشتر در تأمین تقاضای جهانی انرژی همراه با سهم هر چه بیشتر در تأمین امنیت انرژی طی دو دهه آینده باشد. چنین هدفی به تحکیم جایگاهی استراتژیک (راهبردی) برای ایران از جهت تولید، عرضه و تأمین امنیت جریان جهانی انرژی کمک خواهد کرد. بر اساس جدیدترین آمار موجود، تاکنون حدود ۱۵۰۰ میلیارد بشکه نفت خام در سطح جهان شناسایی شده است. از نقطه نظر ذخایر اثبات شده نفت خام، ونزوئلا با بر خورداری از حدود ۲۹۶ میلیارد بشکه نفت خام، عربستان سعودی با داشتن حدود ۲۶۴ میلیارد بشکه و جمهوری اسلامی ایران با داشتن حدود ۱۵۱ میلیارد بشکه نفت خام اثبات شده، به ترتیب اولین، دومین و سومین دارندگان ذخایر نفتی اثبات شده جهان هستند. از نقطه نظر میزان صادرات نفت خام، عربستان سعودی با تولید روزانه حدود ۸ میلیون بشکه مقام اول جهان، جمهوری اسلامی ایران با حدود ۳/۵ میلیون بشکه در روز مقام دوم و ونزوئلا با صادرات حدود ۲/۸ میلیون بشکه نفت خام در روز، مقام سوم صادرکنندگان عمده نفت در جهان را دارا می‌باشند. در زمینه ذخایر گاز، روسیه با داشتن ۴۶ هزار میلیارد متر مکعب اولین دارنده ذخایر گازی جهان، جمهوری اسلامی ایران با ۳۳ هزار میلیارد متر مکعب و قطر با ۲۵ هزار میلیارد متر مکعب، به ترتیب دومین و سومین دارندگان ذخایر اثبات شده گاز طبیعی جهان می‌باشند. علیرغم

وجود چنین منابع اقتصادی، میزان صادرات انرژی ایران به بازارهای جهانی بسیار محدود می‌باشد. این امر نشان می‌دهد که در وهله اول، استراتژی گسترش بازار در سیاست اقتصادی ایران مورد توجه قرار نگرفته است. دوم اینکه، محدودیت‌های بین‌المللی عامل اصلی حاشیه‌ای شدن ایران در ارتباط با بازار انرژی می‌باشد و سوم اینکه، دیپلماسی اقتصادی می‌تواند زمینه‌های لازم برای عبور ایران از تحریم‌های اقتصادی و بین‌المللی را فراهم سازد.

افزایش قابلیت‌های اقتصادی ایران را می‌توان به عنوان یکی از ضرورت‌های اجتناب‌ناپذیر ساختار سیاسی، اقتصادی و امنیتی دانست؛ به عبارت دیگر، اگر دیپلماسی اقتصادی به افزایش درآمدهای ملی ایران منجر شود، در آن شرایط زمینه عبور از تهدیدات چندجانبه بین‌المللی و منطقه‌ای اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. تحقق چنین هدفی در اسناد بالا دستی جمهوری اسلامی ایران مورد توجه قرار گرفته است. در سیاست‌های کلان حوزه انرژی بر ضرورت اتخاذ تدابیر و راهکارهای مناسب برای گسترش اکتشاف نفت و گاز تأکید گردیده است. این امر در شرایطی حاصل می‌شود که شناخت کاملی از منابع اقتصادی کشور وجود داشته باشد. به این ترتیب، دیپلماسی اقتصادی را می‌توان گامی مؤثر در جهت شناخت کامل منابع، افزایش ظرفیت تولید سیانت شده انرژی و توسعه فناوری در زمینه منابع و صنایع انرژی به خصوص در حوزه نفت، گاز و برق داشت (خادم، ۱۳۸۵، ۵۴). برای تحقق دیپلماسی اقتصادی می‌بایست به پیش زمینه‌های آن توجه و اشاره داشت. در این ارتباط، بین دیپلماسی اقتصادی و سازمان دهی قانونمند برای جذب منابع مالی، تکنیکی و مدیریتی ظرفیت‌سازی اقتصادی رابطه ارگانیک وجود دارد. به این ترتیب یکی از اهداف اصلی دیپلماسی اقتصادی را می‌توان دسترسی به فناوری پیشرفته در حوزه‌های نرم افزاری و سخت افزاری و مغز افزاری دانست، به طور کلی فناوری را می‌توان یکی از راه‌های افزایش ضریب تولید اقتصادی در حوزه انرژی دانست. با توجه به آنچه مطرح شد در این پژوهش محقق به دنبال بررسی ارائه مدل دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور است و سوالی که مطرح می‌شود این است که مولفه‌های مؤثر در دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور کدامند؟

۲- روش‌شناسی پژوهش

با توجه اینکه هدف پژوهش حاضر مطالعه عمیق مولفه‌های موثر در دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور است، طرح آن از طرح‌های ترکیبی است و روش آن، با توجه به اینکه از قبل الگویی وجود نداشته و پژوهشگر درصدد کشف این الگو بوده است، از مدل‌های ترکیبی اکتشافی متوالی (کیفی - کمی) است و چون در پی ساخت ابزاری برای مولفه‌های موثر در دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور بر اساس داده‌های بخش کیفی است، از نوع اکتشافی متوالی - ابزار سازی است. جامعه آماری این تحقیق متشکل از ۱۶ نفر از نخبگان و مدیران صنعت نفت و گاز و پتروشیمی می‌باشد. همچنین جهت جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها و اطلاعات موردنیاز این پژوهش، از شیوه‌ها و ابزارهای مختلفی استفاده شده است. در مرحله اول برای مولفه‌های موثر در دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور، مصاحبه نیمه ساختارمند استفاده شد و در مرحله دوم از متغیرهای کلامی برای تبیین و اندازه‌گیری متغیرها با استفاده از روش فازی استفاده شده است. بدین معنی که از روش دلفی فازی برای جمع‌آوری نظرات خبرگان مدل مولفه‌های موثر در دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور استفاده شده است. پس از جمع‌آوری نظرات، هر یک از شاخص‌هایی که به تأیید متخصصان رسید، در پرسشنامه مقایسات دو به دو قرار گرفت و مجدداً نظر متخصصان در مورد اثرگذاری مولفه‌های موثر در دیپلماسی اقتصادی در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور جمع‌آوری گردید. سپس با استفاده از روش مدل‌سازی خاکستری، مدل نهایی اثرگذاری شاخص‌ها با استناد به نظرات جمع‌آوری شده طراحی گردید.

۳- یافته‌های پژوهش

گام اول: ماتریس تصمیم‌گیری بر اساس دیدگاه نخبگان و کارشناسان

در جدول زیر نتایج حاصل از گام اول تکنیک مورد استفاده در این پژوهش از دیدگاه نخبگان و کارشناسان در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور درباره چالش‌های دیپلماسی اقتصادی ارائه گردیده است.

جدول ۱. ماتریس تصمیم‌گیری بر اساس دیدگاه نخبگان و کارشناسان

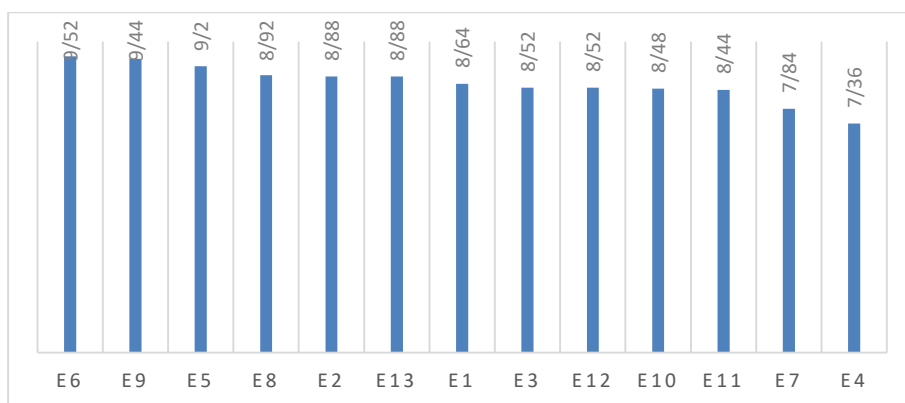
در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور

ماتریس	افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی	گسترش پایداری	افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه ای	تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران	جهت معیار	وزن معیار
E1	8.64	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.010982
E2	8.88	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.20024
E3	8.52	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.109605
E4	7.36	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.10736
E5	9.2	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.200783
E6	9.52	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.201306
E7	7.84	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.108327
E8	8.92	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.200309
E9	9.44	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.201177
E10	8.48	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.109532
E11	8.44	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.10946
E12	8.52	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.109605
E13	8.88	1	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.020024
PL1	1	8.16	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.018942
PL2	1	7.48	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.017607
PL3	1	8.48	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.019532
PL4	1	8.16	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.018942
PL5	1	7.92	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.018483
PL6	1	7.68	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.018011
PL7	1	8.72	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.019961
PL8	1	8.72	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.019961
PL9	1	8.4	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.019387
PL10	1	7.72	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.018091
PL11	1	8.44	1	1	بزرگ‌تر بهتر	0.01946
CS1	1	1	8.52	1	بزرگ‌تر بهتر	0.019605
CS2	1	1	8.24	1	بزرگ‌تر بهتر	0.019091
CS3	1	1	8.64	1	بزرگ‌تر بهتر	0.019819
CS4	1	1	8.88	1	بزرگ‌تر بهتر	0.02024
CS5	1	1	8.68	1	بزرگ‌تر بهتر	0.01989

ماتریس	افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی	گسترش پایداری	افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه ای	تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران	جهت معیار	وزن معیار
CS6	1	1	8.68	1	بزرگ تر بهتر	0.01989
CS7	1	1	8.24	1	بزرگ تر بهتر	0.019091
CS8	1	1	8.6	1	بزرگ تر بهتر	0.019748
CS9	1	1	8	1	بزرگ تر بهتر	0.018638
CS10	1	1	8.56	1	بزرگ تر بهتر	0.019677
CS11	1	1	8.48	1	بزرگ تر بهتر	0.019532
CS12	1	1	7.6	1	بزرگ تر بهتر	0.017851
CS13	1	1	8.84	1	بزرگ تر بهتر	0.020171
CS14	1	1	8.44	1	بزرگ تر بهتر	0.01946
M1	1	1	1	8.68	بزرگ تر بهتر	0.10989
M2	1	1	1	8.84	بزرگ تر بهتر	0.200171
M3	1	1	1	9.04	بزرگ تر بهتر	0.200514
M4	1	1	1	8.48	بزرگ تر بهتر	0.109532
M5	1	1	1	8.4	بزرگ تر بهتر	0.109387
M6	1	1	1	9.36	بزرگ تر بهتر	0.201047
M7	1	1	1	8.72	بزرگ تر بهتر	0.109961
M8	1	1	1	8.8	بزرگ تر بهتر	0.200101
M9	1	1	1	8.48	بزرگ تر بهتر	0.109532
M10	1	1	1	8.96	بزرگ تر بهتر	0.200378
M11	1	1	1	9.04	بزرگ تر بهتر	0.200514
M12	1	1	1	8.92	بزرگ تر بهتر	0.200309
M13	1	1	1	8.64	بزرگ تر بهتر	0.109819

منبع: یافته‌های تحقیق

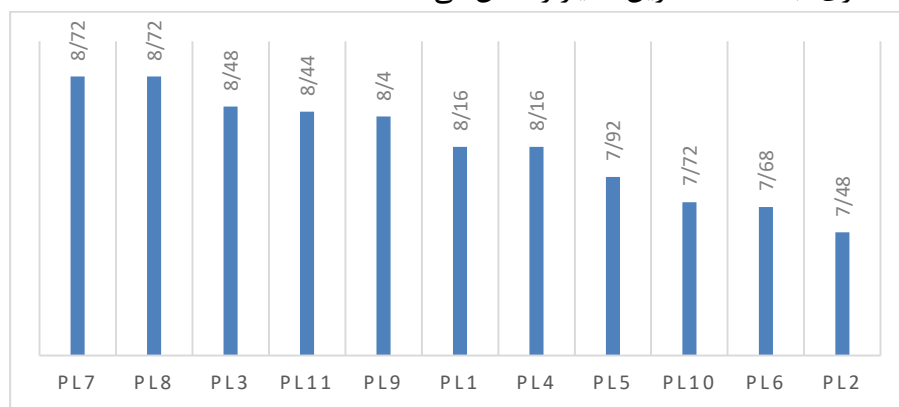
نمودار زیر ترتیب نظرات نخبگان و کارشناسان در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور را طبق جدول فوق (۱) درباره معیارهای گزینه افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی (E1 تا E13) نشان می‌دهد که شامل ۱۳ معیار می‌باشد که با حرف E نشان داده است. طبق یافته‌های تحقیق E6 (کارکرد ساختار وابستگی متقابل پیچیده) با ۹,۵۲ بیشترین امتیاز و E4 (توزیع مناسب منابع تأمین انرژی) و (موقعیت ژئوپلیتیکی ایران در زمینه فعال سازی دیپلماسی اقتصادی) با ۷,۳۶ کمترین امتیاز را نشان می‌دهند.

نمودار ۱. معیارهای گزینه افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی بر اساس اهمیت

منبع: یافته‌های تحقیق

نمودار بعدی ترتیب نظرات نخبگان و کارشناسان در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور را طبق جدول (۱) درباره معیارهای گزینه افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه‌ای (PL1 تا PL11) نشان می‌دهد که شامل ۱۱ معیار می‌باشد که با حرف PL نشان داده است. طبق یافته‌های تحقیق PL7 (ضرورت شناخت محدودیت‌های ساختار رفتاری دولت در سطح ملی و بین-المللی) و PL8 (رفتار و ساختار دولت و ابزار دیپلماسی) با ۸/۷۲ بیشترین امتیاز و PL2 (چندجانبه گرایی درون ساختاری) با ۷/۴۸ کمترین امتیاز را نشان می‌دهند.

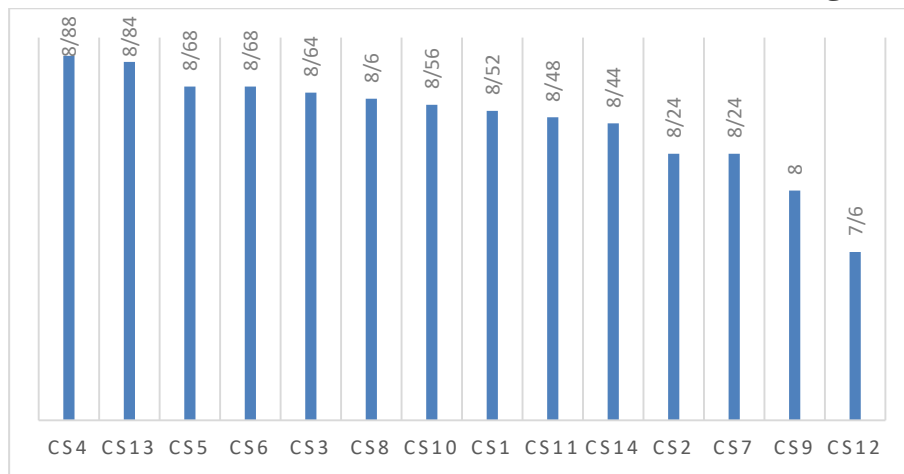

نمودار ۲. معیارهای گزینه افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه‌ای بر اساس

اهمیت

منبع: یافته‌های تحقیق

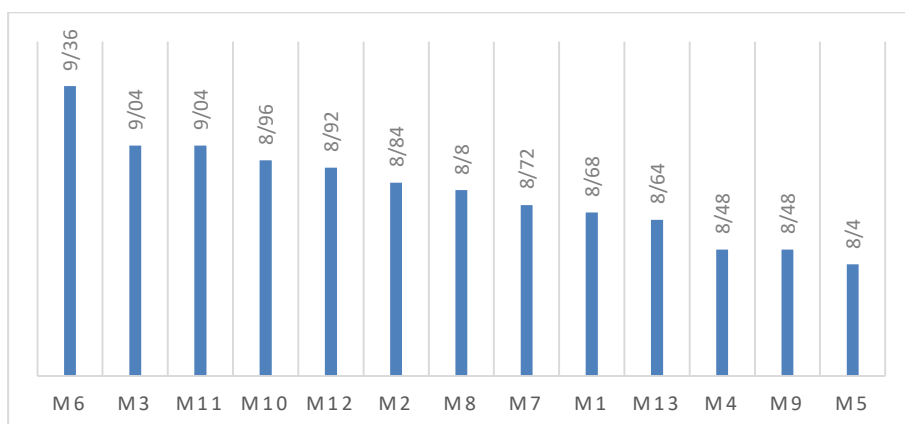
همچنین نمودار زیر ترتیب نظرات نخبگان و کارشناسان در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور را طبق جدول (۱) درباره معیارهای گزینه گسترش پایداری (CS1 تا CS14) نشان می‌دهد که شامل ۱۴ معیار می‌باشد که با حرف CS نشان داده است. طبق یافته‌های تحقیق CS4 (کارکرد ساختار وابستگی متقابل پیچیده) با ۸/۸۸ بیشترین امتیاز و CS12 (طراحی ساختار جهت انجام عملیات) با ۷/۶ کمترین امتیاز را نشان می‌دهند.

نمودار ۳. معیارهای گزینه گسترش پایداری بر اساس اهمیت

منبع: یافته‌های تحقیق

و نمودار زیر ترتیب نظرات نخبگان و کارشناسان در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور را طبق جدول (۱) درباره معیارهای گزینه تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران (M1 تا M13) نشان می‌دهد که شامل ۱۳ معیار می‌باشد که با حرف M نشان داده است. طبق یافته‌های تحقیق M6 (چندجانبه گرایی درون ساختاری) با ۹/۳۶ بیشترین امتیاز و M5 (مدیریت کنترل قیمت در شرایط بی ثباتی و ناپایداری در اقتصاد جهانی) با ۸/۴ کمترین امتیاز را نشان می‌دهند.

نمودار ۴. معیارهای گزینه تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران بر اساس اهمیت

منبع: یافته‌های تحقیق

گام دوم: نرمال‌سازی یا بی‌مقیاس کردن

در جدول (۲) نتایج حاصل از گام دوم تکنیک استفاده‌شده در تحقیق موردنظر از دیدگاه نخبگان و کارشناسان در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور درباره چالش‌های سرمایه‌گذاری در استان ارائه‌شده است.

جدول ۲. نرمال‌سازی یا بی‌مقیاس کردن

ماتریس بی مقیاس	افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی	گسترش پایداری	افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه‌ای	تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران
E1	1	0	0	0
E2	1	0	0	0
E3	1	0	0	0
E4	1	0	0	0
E5	1	0	0	0
E6	1	0	0	0
E7	1	0	0	0
E8	1	0	0	0
E9	1	0	0	0
E10	1	0	0	0
E11	1	0	0	0
E12	1	0	0	0
E13	1	0	0	0
PL1	0	1	0	0

ماتریس بی مقیاس	افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی	گسترش پایداری	افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه‌ای	تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران
PL2	0	1	0	0
PL3	0	1	0	0
PL4	0	1	0	0
PL5	0	1	0	0
PL6	0	1	0	0
PL7	0	1	0	0
PL8	0	1	0	0
PL9	0	1	0	0
PL10	0	1	0	0
PL11	0	1	0	0
CS1	0	0	1	0
CS2	0	0	1	0
CS3	0	0	1	0
CS4	0	0	1	0
CS5	0	0	1	0
CS6	0	0	1	0
CS7	0	0	1	0
CS8	0	0	1	0
CS9	0	0	1	0
CS10	0	0	1	0
CS11	0	0	1	0
CS12	0	0	1	0
CS13	0	0	1	0
CS14	0	0	1	0
M1	0	0	0	1
M2	0	0	0	1
M3	0	0	0	1
M4	0	0	0	1
M5	0	0	0	1
M6	0	0	0	1
M7	0	0	0	1
M8	0	0	0	1
M9	0	0	0	1
M10	0	0	0	1
M11	0	0	0	1
M12	0	0	0	1
M13	0	0	0	1

منبع: یافته‌های تحقیق

گام سوم: تعریف سری‌های هدف مرجع

در جدول زیر یافته‌های حاصل از گام سوم تکنیک مورد استفاده در پژوهش از دیدگاه نخبگان و کارشناسان در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور درباره مولفه‌های دیپلماسی اقتصادی ارائه شده است.

جدول ۳. تعریف سری‌های هدف مرجع

سری‌های هدف مرجع	افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی	گسترش پایداری	افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه‌ای	تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران
E1	0	1	1	1
E2	0	1	1	1
E3	0	1	1	1
E4	0	1	1	1
E5	0	1	1	1
E6	0	1	1	1
E7	0	1	1	1
E8	0	1	1	1
E9	0	1	1	1
E10	0	1	1	1
E11	0	1	1	1
E12	0	1	1	1
E13	0	1	1	1
PL1	1	0	1	1
PL2	1	0	1	1
PL3	1	0	1	1
PL4	1	0	1	1
PL5	1	0	1	1
PL6	1	0	1	1
PL7	1	0	1	1
PL8	1	0	1	1
PL9	1	0	1	1
PL10	1	0	1	1
PL11	1	0	1	1
CS1	1	1	0	1
CS2	1	1	0	1
CS3	1	1	0	1
CS4	1	1	0	1
CS5	1	1	0	1
CS6	1	1	0	1
CS7	1	1	0	1
CS8	1	1	0	1
CS9	1	1	0	1

سری‌های هدف مرجع	افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی	گسترش پایداری	افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه ای	تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران
CS10	1	1	0	1
CS11	1	1	0	1
CS12	1	1	0	1
CS13	1	1	0	1
CS14	1	1	0	1
M1	1	1	1	0
M2	1	1	1	0
M3	1	1	1	0
M4	1	1	1	0
M5	1	1	1	0
M6	1	1	1	0
M7	1	1	1	0
M8	1	1	1	0
M9	1	1	1	0
M10	1	1	1	0
M11	1	1	1	0
M12	1	1	1	0
M13	1	1	1	0

منبع: یافته‌های تحقیق

گام چهارم: تأثیر ضریب رابطه خاکستری

در جدول زیر یافته‌های حاصل از گام چهارم تئوری بکار گرفته شده در تحقیق از دیدگاه نخبگان و کارشناسان در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور درباره مولفه‌های دیپلماسی اقتصادی ارائه گردیده است.

جدول ۴. تأثیر ضریب رابطه خاکستری

تأثیر ضریب	افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی	گسترش پایداری	افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه ای	تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران
E1	1	0.285714	0.285714	0.285714
E2	1	0.285714	0.285714	0.285714
E3	1	0.285714	0.285714	0.285714
E4	1	0.285714	0.285714	0.285714
E5	1	0.285714	0.285714	0.285714
E6	1	0.285714	0.285714	0.285714
E7	1	0.285714	0.285714	0.285714
E8	1	0.285714	0.285714	0.285714
E9	1	0.285714	0.285714	0.285714

تأثیر ضریب	افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی	گسترش پایداری	افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه ای	تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران
E10	1	0.285714	0.285714	0.285714
E11	1	0.285714	0.285714	0.285714
E12	1	0.285714	0.285714	0.285714
E13	1	0.285714	0.285714	0.285714
PL1	0.285714	1	0.285714	0.285714
PL2	0.285714	1	0.285714	0.285714
PL3	0.285714	1	0.285714	0.285714
PL4	0.285714	1	0.285714	0.285714
PL5	0.285714	1	0.285714	0.285714
PL6	0.285714	1	0.285714	0.285714
PL7	0.285714	1	0.285714	0.285714
PL8	0.285714	1	0.285714	0.285714
PL9	0.285714	1	0.285714	0.285714
PL10	0.285714	1	0.285714	0.285714
PL11	0.285714	1	0.285714	0.285714
CS1	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS2	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS3	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS4	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS5	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS6	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS7	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS8	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS9	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS10	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS11	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS12	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS13	0.285714	0.285714	1	0.285714
CS14	0.285714	0.285714	1	0.285714
M1	0.285714	0.285714	0.285714	1
M2	0.285714	0.285714	0.285714	1
M3	0.285714	0.285714	0.285714	1
M4	0.285714	0.285714	0.285714	1
M5	0.285714	0.285714	0.285714	1
M6	0.285714	0.285714	0.285714	1
M7	0.285714	0.285714	0.285714	1
M8	0.285714	0.285714	0.285714	1
M9	0.285714	0.285714	0.285714	1
M10	0.285714	0.285714	0.285714	1
M11	0.285714	0.285714	0.285714	1
M12	0.285714	0.285714	0.285714	1
M13	0.285714	0.285714	0.285714	1

گام پنجم: رتبه رابطه خاکستری

نتایج حاصل از گام پنجم تکنیک خاکستری از دیدگاه نخبگان و کارشناسان در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور درباره مولفه‌های دیپلماسی اقتصادی در جدول زیر ارائه گردیده است.

جدول ۵. رتبه رابطه خاکستری

رتبه	افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی	گسترش پایداری	افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه ای	تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران
E1	0.010982	0.003138	0.003138	0.003138
E2	0.20024	0.057211	0.057211	0.057211
E3	0.109605	0.031316	0.031316	0.031316
E4	0.10736	0.030674	0.030674	0.030674
E5	0.200783	0.057367	0.057367	0.057367
E6	0.201306	0.057516	0.057516	0.057516
E7	0.108327	0.030951	0.030951	0.030951
E8	0.200309	0.057231	0.057231	0.057231
E9	0.201177	0.057479	0.057479	0.057479
E10	0.109532	0.031295	0.031295	0.031295
E11	0.10946	0.031274	0.031274	0.031274
E12	0.109605	0.031316	0.031316	0.031316
E13	0.020024	0.005721	0.005721	0.005721
PL1	0.005412	0.018942	0.005412	0.005412
PL2	0.005031	0.017607	0.005031	0.005031
PL3	0.005581	0.019532	0.005581	0.005581
PL4	0.005412	0.018942	0.005412	0.005412
PL5	0.005281	0.018483	0.005281	0.005281
PL6	0.005146	0.018011	0.005146	0.005146
PL7	0.005703	0.019961	0.005703	0.005703
PL8	0.005703	0.019961	0.005703	0.005703
PL9	0.005539	0.019387	0.005539	0.005539
PL10	0.005169	0.018091	0.005169	0.005169
PL11	0.00556	0.01946	0.00556	0.00556

رتبه	افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی	گسترش پایداری	افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه ای	تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران
CS1	0.005601	0.005601	0.019605	0.005601
CS2	0.005455	0.005455	0.019091	0.005455
CS3	0.005663	0.005663	0.019819	0.005663
CS4	0.005783	0.005783	0.02024	0.005783
CS5	0.005683	0.005683	0.01989	0.005683
CS6	0.005683	0.005683	0.01989	0.005683
CS7	0.005455	0.005455	0.019091	0.005455
CS8	0.005642	0.005642	0.019748	0.005642
CS9	0.005325	0.005325	0.018638	0.005325
CS10	0.005622	0.005622	0.019677	0.005622
CS11	0.005581	0.005581	0.019532	0.005581
CS12	0.0051	0.0051	0.017851	0.0051
CS13	0.005763	0.005763	0.020171	0.005763
CS14	0.00556	0.00556	0.01946	0.00556
M1	0.031397	0.031397	0.031397	0.10989
M2	0.057192	0.057192	0.057192	0.200171
M3	0.05729	0.05729	0.05729	0.200514
M4	0.031295	0.031295	0.031295	0.109532
M5	0.031253	0.031253	0.031253	0.109387
M6	0.057442	0.057442	0.057442	0.201047
M7	0.031417	0.031417	0.031417	0.109961
M8	0.057172	0.057172	0.057172	0.200101
M9	0.031295	0.031295	0.031295	0.109532
M10	0.057251	0.057251	0.057251	0.200378
M11	0.05729	0.05729	0.05729	0.200514
M12	0.057231	0.057231	0.057231	0.200309
M13	0.031377	0.031377	0.031377	0.109819

منبع: یافته‌های تحقیق

گام ششم: امتیاز نهایی برحسب رتبه رابطه خاکستری

در جدول زیر نتایج نهایی بکار گرفته شده در تحقیق از دیدگاه نخبگان و کارشناسان در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی کشور درباره مولفه‌های دیپلماسی اقتصادی ارائه شده است.

جدول ۶. امتیاز نهایی مولفه‌های دیپلماسی بر حسب رتبه رابطه خاکستری

رتبه	نتیجه	امتیاز
۱	تبیین دورنمای آینده انرژی در جهان و ایران	2.681095
۲	افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی	2.415063
۳	افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه ای	1.403629
۴	گسترش پایداری	1.357682

منبع: یافته‌های تحقیق

۵- بحث و نتیجه‌گیری

دیپلماسی اقتصادی به مفهوم بهره‌گیری از ابزارهای متنوع توسط نهادهای ساختاری جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود؛ به عبارت دیگر دیپلماسی اقتصادی به معنای آن است که بتوان زمینه‌های لازم برای عبور از محدودیت‌های تکنولوژیکی، بازاریابی، استخراج، اکتشاف و سرمایه‌گذاری را فراهم نمود. هریک از مؤلفه‌های یاد شده بخشی از واقعیت دیپلماسی اقتصادی در شرایط رقابتهای منطقه‌ای و بین‌المللی دانست. بنابراین بی‌توجه به نشانه‌های تعاملگرایی در اقتصاد جهانی، مانع از گسترش چندجانبه‌گرایی؛ همچنین تثبیت واقعی وابستگی متقابل در اقتصاد جهانی می‌شود.

چنین شاخص‌هایی نشان از آن دارد که این منطقه همچنان کانون سیاستگذاری‌های انرژی کشورها باقی خواهد ماند. از آنجا که کشورهای صنعتی، قدرت‌های بزرگ اقتصادی و همچنین قدرت‌های در حال ظهور، سهم قابل ملاحظه‌ای از مجموع مصرف انرژی را به خود اختصاص می‌دهند و این میزان مصرف نیز در حال افزایش می‌باشد؛ لذا منابع انرژی، امنیت انرژی و دیپلماسی اقتصادی نیز نزد این بازیگران اهمیت بیشتری یافته است، بنابراین دیپلماسی اقتصادی نمی‌تواند بدون توجه به نقشه کشورهای صنعتی و بازیگرانی که در جهان غرب ایفای نقش می‌کنند، ادامه یابد. اگرچه عربستان در بازار و اقتصاد انرژی نقش محوری در خلیج فارس دارد. از این

رو، شناخت تغییرات و جهت‌گیریهای دیپلماسی اقتصادی قدرت‌های تأثیرگذار همچون آمریکا، اتحادیه، روسیه و چین برای تدوین دیپلماسی اقتصادی صحیح از سوی ایران ضرورت است. هر یک از بازیگران یاد شده به عنوان یکی از محورهای اصلی چندجانبه‌گرایی محسوب می‌شود. دیپلماسی اقتصادی، زمانی از اهمیت و کارآمدی برخوردار است که زمینه‌های لازم برای چندجانبه‌گرایی منطقه‌ای وجود داشته باشد؛ به عبارت دیگر چنین الگویی می‌تواند زمینه‌های لازم برای تحقق وابستگی متقابل پیچیده بین ایران و اقتصاد جهانی را فراهم آورد. بخشی از ضرورت دیپلماسی اقتصادی ناشی از وابستگی متقابل است که میان ایران و مصرفکنندگان عمده انرژی حاکم است. در این فضای آسیب‌پذیری متقابل و منافع مشترک متقابل، با توجه به آنکه بودجه سالانه کشور و توسعه آن تا حد قابل ملاحظه‌ای به درآمدهای نفتی وابسته است. علیزاده (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان بررسی رابطه تعاملی دیپلماسی اقتصادی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دستیابی به رشد اقتصادی با تأکید بر جمهوری اسلامی ایران که نتایج پژوهش نشان می‌دهد دیپلماسی اقتصادی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارای هدف همسو و مشترکی در دستیابی به رشد اقتصادی می‌باشند به عبارتی وجود یک دیپلماسی اقتصادی کارآمد و پویا می‌تواند فرصت‌های اقتصادی در داخل و خارج از کشور را شناسایی کرده و از آن‌ها در راستای افزایش منافع ملی و دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی در کشور بهره‌بردارد. همچنین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با عملکردهای بهینه خود در ساختار اقتصاد کلان کشور می‌تواند زمینه مناسبی برای دستیابی به رشد اقتصادی در کشور را فراهم کند. احمدی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان الگوی راهبرد دیپلماسی تجاری ج.ا.ایران با توجه به جنگ اقتصادی (تحریم اقتصادی)، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و تجارت به این نتیجه رسید که انتشار سند دیپلماسی تجاری، مشارکت بخش خصوصی، اصلاح ساختار نهادی، حذف خود تحریمی، تربیت دیپلمات‌های تجاری، مدیریت بخش واردات، حمایت از کسب و کارهای داخلی، اولویت دهی به کشورهای همسایه، اتصال به زنجیره ارزش جهانی، پرهیز از خام‌فروشی به عنوان ده راهبرد کلی معرفی کرد. رستمی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان مضامین و چالش‌های نقش راهبردی دیپلماسی اقتصادی در توسعه تجارت خارجی به این نتیجه رسید که ضعف نظام ساختاری در بستر جذب و انتقال ظرفیت‌ها و فست‌های اقتصادی،

عدم تعادل کارکردهای اقتصادی در پیشبرد توسعه تجارت خارجی در بازارهای بین المللی و تخریب زنجیره ارزش در استفاده از ظرفیتهای داخلی و افزایش فعالیت‌های غیر مولد را شناسایی کرد. سجاد پور (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان طراحی مدل دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بایسته‌ها، مؤلفه‌ها و راهبردهای کلیدی به این نتیجه رسید که نخست اینکه، طراحی دیپلماسی اقتصادی ایران در شرایط عادی با شرایط امنیتی شده متفاوت است و راهبردهای خاص خود را می‌طلبد، دوم اینکه، دیپلماسی اقتصادی ایران جدا از کلیت دیپلماسی کشور نیست، سوم اینکه در طراحی دیپلماسی اقتصادی ایران باید به همه حلقه‌های تأثیرگذار داخلی و خارجی توجه کرد، چهارم اینکه، ایران سرنوشت منحصر به فردی دارد، یعنی اینکه در منطقه‌ای واقع شده است که دخالت قدرت‌های خارجی مانع پویایی طبیعی این منطقه شده است، پنجم اینکه، دنیای امروز، جهانی اجتماعی و بین‌ذهنی است و دولت‌ها بر اساس تعریفی که از خود دارند یا تصویری که دیگران از آن‌ها می‌سازند، شناخته می‌شوند. در این راستا، امنیتی‌نمایی، یکی از راهبردهایی است که علیه ایران استفاده می‌شود، در فضای امنیتی‌نمایی، تعامل و ارتباط معمولی کشورها به ویژه در حوزه تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی پرهزینه می‌شود، از مناسب‌ترین راه‌حل‌ها، روشنگری و اقناع مردم جهان است. دومین مؤلفه کلیدی تأثیرگذار، امنیت اقتصادی به معنای توجه هم‌زمان به کارایی و آسیب‌پذیری و البته تلاش برای کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی کشور و افزایش کارایی و اثربخشی در عرصه‌های ملی و رقابت‌های جهانی است، مبحث بعدی، قدرت و کارایی اقتصادی با تمرکز بر تقویت بخش غیردولتی و خصوصی و افزایش توان رقابت‌مندی آن‌ها در رقابت‌های جهانی و در نهایت تأکید بر تاب‌آوری و بازدارندگی در مقابل تهدیدات اقتصادی به عنوان یک راهبرد کلان است، در این راهبرد، تنوع بخشی به تجارت خارجی و توسعه مناسبات اقتصادی پایدار با دیگر کشورها از جمله همسایگان و قدرت‌های نوظهور اقتصادی مورد تأکید است. پیرسلامی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان چالش‌های پیش روی دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه به این نتیجه رسید که عواملی همچون فقدان تعریف روشن از مفهوم، الگوهای متفاوت و مبهم توسعه، عدم تعیین کارگزار اصلی در این حوزه، تسلط نگاه امنیتی-نظامی بر سیاست خارجی در سطح ملی، محیط امنیتی خاورمیانه، اقتصادهای مشابه و نه مکمل،

ضعف چندجانبه‌گرایی اقتصادی و مبادلات اقتصادی فرامنطقه‌ای در سطح منطقه‌ای و در نهایت مداخلات قدرت‌های فرا منطقه‌ای در ترتیبات منطقه‌ای و پیامدهای بحران‌های اقتصادی بین‌المللی در سطح جهانی مهم‌ترین چالش‌های دیپلماسی اقتصادی ایران در منطقه خاورمیانه به شمار می‌روند. امین‌فر (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان راهبرد ارتقای دیپلماسی رسانه‌ای جمهوری اسلامی در راستای توسعه پایدار اقتصادی ایران در دوران پسابرجام به این نتیجه رسید که رویکردهای رقابتی مناسب‌ترین راهبرد ارتقای دیپلماسی رسانه‌ای ج.ا.ا در راستای توسعه پایدار اقتصادی ایران در دوران پسابرجام اند. در پایان رویکردهای رقابتی تدوین شده اولویت بندی شده اند. مهمترین راهبرد این تحقیق «یکپارچگی معنایی در بسته بندی پیام رسانه‌های ایران برای مدیریت تصویر ایران به عنوان کشوری صلح طلب و باثبات در فضای بین‌دولتی جهانی در راستای توسعه پایدار اقتصادی» است، که با نظریه موازنه نرم مطابقت دارد. رادولویچ^۱ (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان کارایی و تحلیل مدل دیپلماسی اقتصادی لهستان و بوسنی و هرزگوین به این نتیجه رسید که دیپلماسی اقتصادی باعث رشد شاخص‌های کلان اقتصادی، نظام مالیاتی، مبادلات تجارت خارجی می‌شود همچنین ویژگی‌های توسعه دیپلماسی اقتصادی باعث رشد موضوع بالقوه انسانی، یا نحوه استخدام و آموزش و کارکنان می‌شود. شاره^۲ (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان اندازه‌گیری تاثیر اقتصاد کلان دیپلماسی اقتصادی با استفاده از مدل وارفیما برای کشور کرواسی که نتایج پژوهش نشان می‌دهد که افزایش فعالیت‌های دیپلماسی اقتصادی منجر به افزایش آشکار تولید صنعتی و صادرات، همانطور که برعکس است. به این معنا که برای رشد و توسعه اقتصادی کرواسی بسیار مهم است و اثرات ضربی آن یعنی تولید صنعتی شامل تنوع و طیف وسیعی از تولید ملی، و امکان رقابت پذیری محصولات داخلی در اروپا و بازار جهانی، بلکه برای محاسبه مصرف داخلی قابل مشاهده (تولید + صادرات-واردات) می‌شود. همچنین دیپلماسی اقتصادی بر رشد اقتصادی نیز تأثیر می‌گذارد. کلین کبی^۳ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان رویکرد دیپلماسی اقتصادی برای کشورهای کوچک

1. Radolovic
2. Škare
3. Klinkby

به این نتیجه رسید که کمبود منابع مالی، تصمیمات نادرست و هماهنگی نا کافی از ضعف‌های دیپلماسی تجاری در دانمارک بود.

درک این وابستگی متقابل برای حصول منافع ملی بسیار با اهمیت است و ایران نیازمند بسترسازی برای تعامل سازنده و تدوین دیپلماسی اقتصادی صحیح بر مبنای آن است. در این راستا، یک دیپلماسی مناسب در عرصه انرژی می‌تواند در بردارنده این ویژگی‌ها باشد:

الف) تلاش در جهت احراز جایگاه شایسته در بازار انرژی با توجه به شرایط رقابتی بازار انرژی در اقتصاد جهانی. این امر از طریق گسترش فضای چندجانبه‌گرایی حاصل می‌شود؛ ب) ثبت تحولات مربوط به بازار انرژی که از طریق بررسی مداوم بازار انرژی و سیاست‌های تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان حاصل می‌شود. ج) تلاش در جهت جذب بازار مصرف‌کنندگان انرژی که در حال ورود به دایره قدرت بزرگ اقتصادی هستند. از جمله این کشورها می‌توان به هند، چین و برزیل اشاره داشت. هر یک از کشورهای یاد شده در سالهای آتی سهم‌شان از مصرف انرژی خلیج فارس افزایش می‌یابد. بنابراین می‌توان نقطه اصلی تمرکز دیپلماسی اقتصادی را مربوط به کشورهای یاد شده دانست. کشورهایی که به موازات برخی از واحدهای حوزه آسیای شرقی از جایگاه محوری در اقتصاد جهانی برخوردارند؛ د. افزایش و تقویت همکاری با دیگر تولیدکنندگان انرژی منطقه‌ای را می‌توان در زمره اقدامات تحولاتی دانست که زمینه‌های لازم برای چندجانبه‌گرایی در دیپلماسی اقتصادی را فراهم می‌سازد؛ ه) افزایش تعاملات سازنده در صحنه سیاست خارجی که می‌تواند در جذب کشورهای مختلف از جمله مصرف‌کنندگان انرژی تأثیرگذار باشد. این روند، منجر به گسترش فرآیند چندجانبه‌گرایی و ایجاد بازار مطمئن برای تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان می‌شود. طبعاً برای تحقق چنین اهدافی نیازمند سرمایه‌گذاری در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی خواهد بود. این امر، بخشی از سیاست هماهنگ‌سازی بازار انرژی محسوب می‌شود. لازم به توضیح است که چنین فرآیندی بدون توجه به انتقال فناوری پیشرفته امکان‌پذیر نخواهد بود. بازار اقتصاد جهانی را می‌توان عاملی تسهیل‌کننده در کنترل همکاری‌های چندجانبه منطقه‌ای و بین‌المللی از طریق دیپلماسی اقتصادی دانست.

همگام با تدوین چشم انداز ۲۰ ساله دیپلماسی انرژی کشور، سیاست‌های کلان صنعت نفت نیز تعریف شد و طی آن شناسائی کل منابع هیدروکربوری در پهنه سرزمین با اولویت مخازن مشترک در دستور کار قرار گرفت.

در ادامه، افزایش ظرفیت تولید در صنعت نفت و گاز با هدف افزایش یا حداقل حفظ سهم ایران در بازار جهانی نفت و اوپک با توجه به افزایش تقاضای جهانی برای نفت و نیز برای رسیدن به اهداف چشم‌انداز و جلوگیری از هدر رفت ذخائر هیدروکربوری از طریق افزایش ضریب بازیافت، افزایش سهم گاز در سبد مصرف انرژی کشور از طریق جایگزینی مصرف فرآورده‌های نفتی مایع با گاز طبیعی و همچنین تلاش در جهت صدور گاز طبیعی به کشورهای همسایه از طریق خط لوله و به سایر کشورهای جهان و منطقه خاور دور از طریق تولید گاز طبیعی مایع شده به عنوان شاخص‌های سیاسی کلان صنعت نفت معرفی شد.

عبور از تنش‌زدایی و ارتقای سطح همکاری با دیگر کشورهای منطقه و اعضای اوپک به منظور ایفای نقش موثر در تأمین انرژی، ایجاد ثبات در بازار جهانی نفت و کسب درآمد عادلانه، حرکت به سوی جایگزینی صادرات فرآورده‌های نفت، گاز و پتروشیمی به جای صدور نفت‌خام و گاز طبیعی و حمایت و تقویت زنجیره تولید پائین دستی صنایع نفت، گاز و پتروشیمی از طریق:

الف) ایجاد ظرفیت‌های جدید تولیدی در صنایع پتروشیمی جهت دستیابی به اهداف چشم‌انداز

ب) ایجاد ظرفیت‌های جدید پالایشی به ویژه برای پالایش میعانات گازی و نیز نفت‌خام تولیدی بسیار سنگین از دیگر اهداف ترسیم شده در صنعت نفت کشورمان است.

در ادامه با توجه به اهمیت هم افزایی و انجام فعالیت‌های مشترک، سیاست‌های دیگری در خصوص تعامل با کشورها و شرکت‌های صاحب فناوری‌های پیشرفته در استخراج نفت، برای جذب فناوری و منابع مالی خارجی و نیز حمایت از پذیرش سرمایه‌گذاری خارجی در توسعه صنایع نفت، گاز و پتروشیمی و همچنین تقویت نگرش مدیریت بنگاهداری اقتصادی و اصلاح ساختار شرکت‌های تابعه نفت، روان‌سازی مقررات در جهت افزایش بهره‌وری و روزآمد ساختن شرکت‌های نفت، گاز، پالایش و پتروشیمی کشور و ارتقاء آنها به سطح شرکت‌های بین‌المللی فعال و قابل رقابت اقتصادی در این

بخش‌ها و همچنین تعیین دقیق رابطه مالی بین دولت و بخش نفت و گاز براساس اصول تجارت و روش‌های بنگاهداری تعریف شد. بهینه‌سازی مصرف انرژی همراه با کاهش شدت انرژی مصرفی در تمامی بخش‌های اقتصادی کشور از طریق مدیریت و سرمایه‌گذاری لازم جهت کاهش میزان مصرف داخلی مواد هیدروکربوری و افزایش نسبت صادرات به تولید، تربیت نیروی انسانی متخصص و کارآمد بالاخص در بخش بالادستی نفت (مانند رشته‌های مهندسی مخازن نفت، حفاری، اکتشاف و مدیریت مخازن)، انجام پژوهش‌های مورد نیاز صنعت نفت بالاخص در بخش بازیافت مخازن و تولید دانش فنی فرایندهای تولید فرآورده‌های نفتی و حداکثرسازی ارزش افزوده صنعت نفت و گاز کشور از طریق هم‌افزایی مزیت‌های نسبی با توسعه سرمایه‌گذاری در منابع و صنایع نفت و گاز، پالایش، صنایع پتروشیمی، صنایع انرژی‌بر و صنایع و خدمات مهندسی پشتیبان آنها (از جمله صنایع و خدمات دریایی مرتبط) از دیگر وجوه سیاست‌های کلان صنعت نفت ایران است. از دیگر ارکان این سیاستگذاری‌ها می‌توان از حمایت از ایجاد و تقویت بخش خصوصی داخلی در صنعت نفت کشور به ویژه در بخش بازرگانی نفت و نیز صنایع پائین دستی، صنایع و خدمات پشتیبان صنعت نفت، خدمات پیمانکاری و فنی و مهندسی با هدف حضور شرکت‌های ایرانی در بازارهای منطقه‌ای و جهانی و همچنین ایجاد مرکزیت جذب، تولید و انتقال و ارتقاء فناوری‌های نوین صنایع نفت، گاز، پالایش و پتروشیمی در منطقه خلیج فارس از طریق تعامل سازنده با کشورها و شرکت‌های مؤثر در عرضه فناوری نفت و گاز در بازارهای جهانی و تقویت مؤسسات تحقیقاتی، علمی، فنی و توسعه مراکز D&R داخلی فعال در امور نفت، گاز، پالایش و پتروشیمی با استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و گسترش همکاری شرکت‌ها با نهادهای علمی و تحقیقاتی بین‌المللی نام برد. حمایت از سرمایه‌گذاری‌های مشترک با کشورهای منطقه و یا ادغام شرکت‌های مرتبط در بخش‌های پتروشیمی و صنایع پائین دستی نفت با هدف ایجاد شرکت‌های بزرگ تأثیرگذار در مقیاس جهانی، مشارکت و توسعه همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در امور اکتشاف، استخراج و بهره‌برداری از مخازن نفت و گاز و حضور در طرح‌های سرمایه‌گذاری مختلف بالادستی و پائین دستی در خارج از کشور با اولویت کشورهای منطقه و آسیا با هدف تضمین بازار و تقویت تعامل بین‌المللی از دیگر سیاست‌های اتخاذ شده همسو با افق چشم انداز ۱۴۰۴ است.

منابع

- راتکاف، دیوید (۱۳۸۹)، «ابرطبقه، نخبگان قدرت جهانی و جهانی که می‌سازند»، ترجمه‌ی احمد عزیزی، کشور، انتشارات کویر.
- واعظی، محمود و مسعود موسوی شفاپی (۱۳۸۸)، «دیپلماسی اقتصادی»، کشور، پژوهشکده‌ی پژوهشات استراتژیک.
- ثقفی عامری، ناصر و افسانه احدی. (۱۳۸۷). سیاست نگاه به شرق. تهران، مرکز تحقیقات استراتژیک.
- مادسن، جولیان. (۱۳۸۶). جایگاه ایران در محاسبات استراتژیک چین. ترجمه علی حسین‌زاده. تهران، مرکز پژوهش‌های خلیج فارس.
- باگت، گاودات. (۱۳۸۵). «ژئوپلیتیک جدید قیمت نفت آمریکا، عربستان و روسیه». ترجمه زهرا پیشگاهی فرد. فصلنامه راهبرد، دوره ۱۳، شماره ۴۰.
- پوراحمدی، حسین. (۱۳۸۸). «بایسته‌های دیپلماسی اقتصادی ایران در نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل». دانش سیاسی، دوره ۵، ش ۱۰.
- حاجی میرزایی، سیدمحمدعلی؛ بهروزی‌فر، مرتضی؛ بهادری، شیرکوه؛ ملک حسینی، افسانه (۱۴۰۲). «ارزیابی سیاست‌های مصوب در حوزه انرژی و ارائه سیاست‌های پیشنهادی برای بهبود حکمرانی انرژی در ایران». فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی، سال نوزدهم، شماره ۸۰، بهار ۱۴۰۳، صفحات ۲۶۹-۳۰۵.
- خادم، فاضله. (۱۳۸۵). «سیاست انرژی آمریکا، راهبرد این کشور در منطقه خلیج فارس» فصلنامه مطالعات خاورمیانه، سال ۱۳، شماره ۴.
- واعظی، محمود. (۱۳۸۵). «مشارکت در انرژی- همکاری در امنیت، وابستگی متقابل ایران و چین». ماهنامه همشهری دیپلماتیک، دوره ۱، شماره ۱.
- واعظی، محمود. (۱۳۸۸). «دیپلماسی اقتصادی با تاکید بر نقش انرژی». فصلنامه پژوهشنامه سیاست خارجی، شماره ۱۷.
- علیخانی، فرشاد. (۱۳۸۸). «دولت و مدیریت استراتژیک اعتماد عمومی». چهارمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت استراتژیک، تهران، ایران.

- علیخانی، فرشاد. (۱۳۸۸). «حکمرانی شایسته: الگویی استراتژیک در مدیریت توسعه کشورهای نفتخیز: مطالعه تطبیقی کشورهای نفت خیز صادرکننده نفت عضو سازمان اوپک (۲۰۰۴-۱۹۹۶)». هفتمین کنفرانس بین المللی مدیریت، تهران، ایران.
- علیخانی، فرشاد. (۱۳۷۸). «نظری بر بازمهندسی نظام مدیریتی جمهوری اسلامی ایران». همایش نظام اداری و توسعه. تهران، ایران.
- دانش، محمدعلی. (۱۳۷۸). «ذخایرنفت و گاز جهان». قابل دسترس در سایت: شبکه اطلاع رسانی شانا.
- طباطبایی، سیدعلی. (۱۳۸۸). «بایسته‌های دیپلماسی اقتصادی ج. ا. ایران در عصر جهانی شدن». قابل دسترس در سایت پرتال جامع علوم انسانی.
- Bush, George (2006), *National Security Strategy of the United States of America*, Washington DC: White House Press.
- Falvin, Christopher, Seth Denne (Fall 1999), "A New Paradigm for the 21th Century", *Journal of International Affairs*, Vol. 53(1).
- Larson, Alan P. (2002). "Economic Priorities of the National Security Strategy". *US Foreign Policy Agenda*, vol.7 (4).
- Leverett Flynt and Jeffrey Bader. (2005). "Managing China - U.S. Energy Competition in the Middle East". *The Washington Quarterly*, Vol.29 (1).
- Mayers, Amy Jaffe. (May 2004). "The Growing Developing Countries Appetite for Oil and Natural Gas". *Economic Perspective. (An Electronic Journal of the U.S. Department of State)*, pp.13-14.
- Miller, Linda. (1977). "Energy Security and Foreign Policy: A Review Essay". *International Security*, Vol. 1, No.4.
- Kreutz, Andrey. (2003). "The Geopolitics of Post – Soviet and the Middle East". available at: www.questia.com /library/ journal/1G1-93458168/the-geopolitics-of-post-soviet-russia-and-the-middle.
- Cox, Robert (2019), "Global Restructuring: Making Sense of the Changing International Political Economy", in *Political Economy and the Changing Global Order*, eds. by Stubbs, Richard and Underhill Geoffrey, Canada, McClellan.

- Khor, Martin (2020), “Globalization and the South: Some Critical Issues, Third World Network.”
- Kiely, Ray (1995), “Sociology and Development: The Impasse and Beyond”, UCL Press, First Published.
- Nye, Joseph (2005), “Power in a Global Information Age: From Realism to Globalization”, London and New York, Rutledge.
- _____ (2017)“ ,(Soft Power: The Means to Success in World Politics”, New York Public, Affairs.
- Rosenau, N. James (2018) “The Future of Politics”, Futures, v. 31, pp. 1005-1016.
- Scholte, Jan Aart (2020), “Global Capitalism and the State”, link later Andrew, eds. London and New York, pp. 1490-1515.
- Strange, Susan (2019) “Rethinking Structural Change in the International Political Economy: States, Firms and Diplomacy”, Richard Stubbs and Geoffrey Underhill, Political Economy and the Changing Global Order, eds. Canada, McClelland, pp.103-115.
- _____ (2017)“ ,(States and Market”, Second Edition, Continuum press.
- Gill, Stephen and David law (1993), “Global Hegemony and Structural Power of Capital”, Gill, Stephen, eds. Gramsci: Historical Materialism and International Relations, Cambridge University Press, p.p 93-124.
- Hoogvelt, Ankie(1997), “Globalization and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development”, the Johns Hopkins University Press.
- Weiss, john (2002), “Industrialization and Globalization: Theory and Evidence From Developing Countries”, Rutledge Press.
- Brighi, Elisabetta and Hill , Christopher (2008),”Implementation and Behavior” In: Steve Smith & Amelia Hadfield & Tim Dunne, Foreign Policy ;Theories, Actors, Cases, London: Oxford University Press.
- Briguglio Lino [et al] (2006) Conceptualizing and Measuring Economic Resilience [Journal] // university of Malta.
- Eyler, Robert. (2007). Economic Sanctions International Policy and Political Economy at Work,Palgrave Macmillan.

- Hufbauer, Gary Clyde, Jeffrey J. Schott, Kimberly Ann Elliott, and Barbara Oegg. (2007). *Economic Sanctions Reconsidered*, 3rd ed., Institute for International Economics, Washington DC.
- kostecki, Michel & Oliver Naray (2007), "Commercial Diplomacy and International Business", Nether Land Institute of International RELATIONS" Clingendael, Discussion paper.
- Poter A.G. Van Bergeijk & Selwyn Moons.(2009), "Economic Diplomacy and Economic Security", NEW FRONTIERS FOR ECONOMIC DIPLOMACY.
- RANA. KISHAN S& CHATTERJEE, BIPUL.(2010) *Economic Diplomacy: India's Experience*, 4th edition.
- Saner, Raymond & Lichia Yia (2002), *International Economy Diplomacy: Mutations in post modern Time*, Klingender: Nether Lands Institute of International Relations.
- Selwyn J.V. Moons (2022), *Economic Diplomacy Works: A metaanalysis of its effect on international economic flows*, Erasmus University Institute of Social Studies and Ministry of Foreign Affairs.
- Zamani, hadi.(2007), *Effectiveness of Economic Sanctions & UN Sanctions Against Iran*, HZ Books, London.